

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
וארא
טבת ה'תש"פ ב'של"א
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

השלמה בעניין פירוש מהרי"ץ זיע"א על מזמור לתודה, דעו כי י"י וגו' עמו וצאן מרעיתו וגו'.

בעניין כתיבת השנה התש"פ בפ"א כפופה, ובעניין הספר חמדת ימים שנתחבר ע"י כמהר"ש שבזי זיע"א המפורסם מחבר השירות והשירים שבדיואן. תגובות מרן שליט"א להערות הרה"ג איתמר כהן שליט"א על השיעורים.

ביאור סוגיות הגמרא בעניין האיסור ללכת אחרי אשה וכו', שתי הערות על דברי שו"ת שבט הלוי. פירוש המעדני יו"ט והיעב"ץ על הסוגיא, ושקלא וטריא בדבריהם.

ביאור לשונות חז"ל "כל העובר אחורי אשה בנהר וכו'" כל המתייגר וכו'" וכיוצא באלו, האם הכוונה לפעם אחת בלבד או יותר, ותשובה להערה.

תירוץ לקושיית היעב"ץ מדוע נקט רש"י כי האיסור ללכת אחרי אשה נשואה דוקא ולא פנויה וכו', פירושם של הגפן פוריה והאשיות חיים על כך, ותמיהות מרן שליט"א על דבריהם.

השלמה לגבי השאלה מהשיעור הקודם כיצד אנשי מחוז שרעב, קיימו את מצוות אכילת כזית פת ביו"ט ראשון של סוכות, והרי לא היה להם חטים אלא רק בחג הפסח.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 528

קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת היולדת מרת רות רותם בת ראובן שתחי', והרך הנולד שיחי', בן לידידנו היקר והנעלה הרב אתי דהרי יצ"ו. המקום ב"ה ישלח להם רפואה שלימה, ויחזקם ויאמץם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ולרפואת היולדת מרת רות רותם בת ראובן שתחי', והרך הנולד שיחי', בן לידידנו היקר והנעלה הרב אתי דהרי יצ"ו, מזכה הרבים בהפצת השיעורים, כן ירבה וכן יפרוץ.

המקום ב"ה ישלח להם רפואה שלימה, ויחזקם ויאמצם בקו הבריאות, וימלא כל משאלות לבם ולבכם לטובה, אכ"ר.

השלמה בעניין פירוש מהרי"ץ זיע"א על מזמור לתודה, דעו כי י"י וגו' עמו וצאן מרעיתו וגו'.

נפתח בנושא שאינו מעיקר השיעור, אלא רק בתורת פתיחה.

אומרים בפסוקי דזמרה כך, מְזֻמָּר לְתוֹדָה וגו'. דְּעוּ בִּי יְיָ הוּא אֱלֹהִים, הוּא עֲשָׂנוּ (ולא) [וְלוֹ] אֲנַחְנוּ, עִמּוֹ וְצֵאן מִרְעִיתוֹ. [תהלים פרק ק'].

לפני כמה שיעורים [מוצש"ק ויחי התש"פ] דיברנו על סוף הפסוק הזה, אבל כעת אנחנו נלך לפי הסדר, כפי לשון מהרי"ץ בעץ חיים [ח"א דף ט"ז ע"ב].

מהרי"ץ כתב בזה"ל, דעו כי י"י הוא אלהים. כלומר מרחם על אוהביו, ודיין ליפרע ממורדיו. השם הוי"ה ברוך הוא, בן ארבע אותיות, הוא רחמים. שם הוי"ה, מרחם על אוהביו. מאידך השם אלהים, הוא משפט ומדת הדין, ומיועד להיפרע מן המורדים בו. אין שתי רשויות, והיינו הך. אל לו לאדם לחשוב כי הקב"ה ותרן.

הגמרא במסכת בבא קמא [דף נ' ע"א] אומרת, אמר ר' חנינא, כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא, יותרו חייו. שנאמר [דברים ל"ב, ד'], הַצֹּר תָּמִים פְּעָלוֹ, כִּי כָל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט. מדברי הגמרא אנחנו למדים, כי אפילו שהקב"ה רחום, בכל זאת הוא שופט ומעניש ונפרע מאלו שאינם הולכים בדרכו.

בפסוק הנ"ל כתוב כך, הוּא עֲשָׂנוּ (ולא) [וְלוֹ] אֲנַחְנוּ. מנהיגינו למשוך את תיבת לו כיון שהיא נכתבת בוא"ו, להבדיל מתיבת לא באל"ף,

לשון שלילה. בפסוק שלנו יש קרי וכתוב. הקרי הוא באל"ף, והכתיב הוא בוא"ו. קרי וכתוב אינם לחנם. לא לחשוב כי הכתיב הוא טעות. גם לו יש פירוש, לפעמים לפי הפשט ולפעמים לפי הדרש. ישנם עניינים שונים הרמוזים במלים הכתובות.

מהרי"ץ בא להסביר את שני הצדדים, גם את הכתיב וגם את הקרי. וז"ל, ולא אנחנו. כתוב באל"ף, וקרי בוי"ו. ושניהם נדרשים על נכון. באל"ף, פירושו ולא אנחנו עשינו עצמינו, לא כמו פרעה שאמר [יחזקאל כ"ט, ג'], לִי יְאִדִּי וְאֲנִי עֹשִׂתָנִי. ובי"ו, ולו אנחנו, שלו אנחנו. דהיינו, לפי הכתיבה שהיא באל"ף, הפסוק בא לומר שהקב"ה עשה אותנו, ולא שאנחנו עשינו את עצמנו. ולפי הקרי שהוא באל"ף, הכוונה היא שאנחנו שייכים לקב"ה.

מוסיף מהרי"ץ לבאר את הפסוק וכתב בזה"ל, עִמּוֹ וְצֵאן מִרְעִיתוֹ. פירוש עִמּוֹ, למתן שכר. כשאנו עושים המצוות אפילו בשוגג, נותן לנו שכר כאלו היינו עושים בכוונה ודעה: וְצֵאן מִרְעִיתוֹ. כשאנו עושים עבירות, אינו מרדק עמנו, אלא כצאן שעושה בלי דעה והשכל. את הקטע הזה הבאנו בשיעור הנ"ל והרחבנו בביאורו, ועתה נוסיף בס"ד חידוש לקשר את כל הפסוק להיות אחד.

אומר מהרי"ץ כי מצד אחד אנחנו עמו של הקב"ה, אבל מאידך גיסא אנחנו נחשבים גם צאן. משמעות הדבר היא שהקב"ה איננו מתייחס אל העבירות שלנו, כי הם נעשו בלי שכל, וכמו שהצאן עושה נזקים בלי כוונה להזיק, כידוע [וכמבואר גם בתחילת מסכת בבא קמא].

הסברנו את הדברים ואמרנו כי ברור שהכוונה אינה כפשוטה. וכי אם אנחנו נעשה עבירות, הקב"ה לא יעניש אותנו? לא יתכן דבר כזה. חס ושלום. התשובה היא, שהעונש אינו כמו עבירה שנעשית עם שכל ובדעה גמורה, כי החלק הבהמי באדם הוא שעושה את העבירה. העונש

בעניין כתיבת השנה התש"פ בפ"א כפופה, ובעניין הספר חמדת ימים שנתחבר ע"י כמהר"ש שבזי זיע"א המפורסם מחבר השירות והשירים שבדיואן. תגובות מרן שליט"א להערות הרה"ג איתמר כהן שליט"א על השיעורים.

זכינו להערות על השיעורים מאת ידידנו הרב איתמר כהן שליט"א. הוא שלח הערות על הרבה שיעורים. ויישר חיליה לאורייתא.

דיברנו בשיעור מוצש"ק וישב על עניין אופן כתיבת שנת ה'תש"פ. דוקא ה'תש"פ בפ"א כפופה, ולא ה'תש"ף בפ"א פשוטה. הטעם הוא מחמת שפ"א פשוטה מניינה שמונה מאות. אמרנו אז כי רצוי ועדיף יותר לכתוב ה'תש"פ בפ"א כפופה, ולא בפ"א פשוטה. לפי מנין האותיות אי"ק בכ"ר וכו' חפ"ף טצ"ק, האות ה' היא שמונה מאות. ח' היא שמונה. פ' היא שמונים. וף' היא שמונה מאות. לכן צריך לכתוב ה'תש"פ בפ"א כפופה, בכדי שהחשבון יהיה נכון.

טוען על כך הרב איתמר שליט"א בזה"ל, הלוא על הרוב כשעושים רבנותא גימטריאות, מחשיבים גם ה' פשוטה שמונים. וכן כל אותיות מנצפ"ך, מחשיבים כמניין האות העיקרית. וכן מצינו בדברי חז"ל בכמה דוכתי, כגון בעירובין דף סה. יין ניתן בשבעים אותיות, וסוד ניתן בשבעים אותיות. נכנס יין, יצא סוד ע"כ. רואים כי עשו חשבון שאות נו"ן פשוטה היא חמשים. שהרי אמרו כי תיבת יין היא עשר ועוד עשר ועוד חמשים, כמניין סוד. ולפי חשבון האותיות, כפי הסדר שאומרים זע"ק, הרי הנו"ן פשוטה צריכה להיות שבע מאות. מוכח כי עושים חשבון לאותיות מנצפ"ך כאילו שהן כפופות. ובאיכה רבתי פרשה א' אות נ"א, חושבנא דדין, כחושבנא דדין, הוא מנחם, הוא צמח ע"כ.

הוא טוען נכונה. בהרבה מקומות מחשבים את אותיות מנצפ"ך הפשוטות, נו"ן כפופה, צא"ד כפופה, פ"א כפופה, וכא"ף כפופה, ואת המסתומם, שלא לפי חשבון האמת. מ"ם

מקביל לכך שחלק בהמי עבר עבירה, ולא בדעה והשכל. עבירה אינה נחשבת כמו דבר נצחי ורוחני. אמנם, כאשר אדם עושה מצוות, הוא יקבל עליהם הרבה שכר. הסיבה היא, מפני שהחלק הרוחני שבו גרם למצוה.

נמצאנו למדים שבפסוק זה ישנם שלושה חלקים, ושלושתם משתלבים האחד עם השני.

החלק הראשון הוא, יי הוא אלהים. רחמים ודין.

בחלק השני כתוב, הוא עשנו (ולא) וְלוֹ אֲנַחְנוּ. הוא עשנו, היינו מצוות עשה. וְלוֹ אֲנַחְנוּ, זהו החלק השלישי.

החלק השלישי, עמו וְצֵאן מְרֵעִיתוֹ, כמו שהסביר מהרי"ץ. מהסיפא הולכים אל הרישא. הפסוק מסיים ואומר עמו וְצֵאן מְרֵעִיתוֹ, היינו לגבי מצוות התורה. הוא עשנו, אלו מצוות עשה, ושם הוי"ה שהוא מדת הרחמים. אבל מה שכתוב צֵאן מְרֵעִיתוֹ, רומז על העונש. ואומר, וְלוֹ אֲנַחְנוּ. לא אנחנו עשינו את החטאים. אם יהודי עשה עבירה ח"ו, זה לא בגלל שהוא רוצה את העבירה. העון אינו מן המהות שלו, אלא מהחלק הבהמי שלו. מן היצר הרע. לאמתו של דבר לא "הוא" עבר את העבירה.

כל זה לפי קריאת הכתיב, ולא אֲנַחְנוּ. אבל גם לפי הקרי שאומרים וְלוֹ אֲנַחְנוּ, הכוונה היא שאנחנו עם של הקב"ה, ממילא כביכול לא אנחנו עשינו את החטא.

רואים כי הדברים משתלבים יפה ביחד, מן ההתחלה ועד הסוף. שלושת חלקי הפסוק משלימים זה את זה.

הערה מהקהל: זהו תוספת על מה שכתב מהרי"ץ.

תשובת מרן שליט"א: אכן כך. הסברנו וקישרנו את הרישא עם הסיפא על פי דבריו.

סתומה לפי חשבון וס"ם היא שש מאות, אבל הרבה פעמים מחשיבים אותה כאילו שהיא ארבעים. לפעמים כך ולפעמים כך.

ברם חושבני דנדון דידן שאני, כיון שאנחנו באים בזאת להגדיר את מנין השנה. אומרים ה'תש"פ כדי לומר את חשבון השנה, צריך לכתוב בדוקא ה'תש"פ. בגימטריא רגילה יכולים לעשות כך, ויכולים לעשות גם אחרת. אז שתי האפשרויות קיימות, ושתיהן נכונות. משא"כ כאשר אנחנו אומרים את החשבון, איננו יכולים לומר דבר מטעה.

ההבדל הוא מובן. כאשר באים לומר באיזו שנה אנחנו, כגון כעת ה'תש"פ לבריאת העולם, מטרתנו היא למנות לבריאת העולם שהוא היה לפני 5780 שנה. אי אפשר לכתוב ה'תש"ף בפ"א פשוטה, כי אז המנין אולי אינו נכון. ואעפ"י שכולם יבינו שמספר שמונה מאות לא יכול להיות אחרי מנין שבע מאות, שהוא ת"ש, אבל מכל מקום מה נעשה למשל בשנת ה'תש"ך? אז הרי כן יכול להיות עשרים ביחד עם שבע מאות? לכן אפילו שבשנת ה'תש"פ הדבר אינו מבלבל, כיון שבמקומות אחרים יכול להיות בלבול, לא נטעה את החשבון בגלל זה. הקורא עלול להסתפק באיזו שנה מדובר. לכן עדיף לכתוב דבר חלק – ה'תש"פ, כך מניין השנה ברור לכולם.

*

הרב איתמר כתב הערה חשובה נוספת על השיעור ההוא. אז דיברנו על התגלות תכלאל כת"י קדשו של מהר"ש שבזי זיע"א. ועל מה שהרב עמרם קורח זצ"ל ערער על כך שספר חמדת ימים נתחבר על ידי מהר"ש שבזי המפורסם. לדבריו, שני רבי שלום שבזי היו. האחד הוא מחבר השירים, והשני הוא מחבר ספר חמדת ימים על התורה. שניהם היו חכמים מדור אחד, ולא הרי זה כהרי זה. הפייטן הוא בעל מליצות ולשון שנונה וחריפה ביותר. ממש צחה. אבל כותב הספר חמדת ימים, היה בעל

סגנון שונה לחלוטין. הוא לא ניחון בלשון מליצית.

כך אומר הרע"מ קורח מסברא שלו. זוהי מסקנא שהוא הגיע אליה מדעתו, שהיו שני חכמים בשם ר' "שלום שבזי".

אמרנו כי טענותיו אינן נכונות. כבר בזמנו, מה"ר אברהם אלנדאף השיב לו, ותירץ את כל קושיותיו. דחה את שיטתו. מה"ר עמרם קורח אמר דבר שאינו מקובל, אבל היו לו טענות. החכמים הוצרכו לברר ולתירץ אותם. במשך הזמן נתברר בצורה מוחלטת, כי מה שמקובל במסורת שמהר"ש שבזי המפורסם הוא גם מחבר הספר חמדת ימים, זהו אמת ויציב, בלי שום ספק כלל. נמצאו כתבים בהם מפורש על ידו בעצמו כי הוא מחבר הספר חמדת ימים, והוכח כי מדובר על אותו אדם.

על סוגיא זו כתב לנו הרב איתמר כהן בזה"ל, דברי הרע"ק שספר חמדת ימים אינו חיבורו של מהר"ש שבזי המשורר אלא של מהר"ש שבזי אחר, מכח טענתו שלשון חמדת ימים אינו וכו', נסתרים מהתכלאל שלו, שהרי העתיק שם פיוטים שהוא חיבר, ואעפ"כ לשונו בהגהות שבגליון התכלאל וכיוצא, היא כלשונו בחמדת ימים. [ויש לעיין אם יש כזאת גם בדיואן שלו כתי"ק, וכן בפיוטיו כתי"ק המצויים בכמה מקומות]. ואילו ראה זאת הרע"ק, בודאי היה מודה.

יפה מאד. תכלאל זה נותן לנו תשובה נוספת לטענותיו. רואים גם מכאן שיש למהר"ש שבזי שני נתיבים. שני סגנונות. לפיוטים ולשירים, סגנון אחד. לדברי תורה, סגנון שונה. הוכחה מיניה וביה.

בעז"ה אנחנו נדבר על הנושא בהזדמנות אחרת, יש למהר"ש שבזי עוד הערות חשובות ומעניינות בגליון התכלאל הזה, בל"ג נביאם ונדון בהם בשיעור הבא, וניגש כעת בעז"ה לעיקר השיעור.

כיון שאין ברירה, אומרת הגמרא, יסלקנה לצדדין. עליו ללכת באופן שיגרום לה להידחק לצד עד שיעברו את הגשר. יתכן גם שמסוכן לרוץ על הגשר.

הגרי"ז מפרש כי כאשר הוא הולך אל הצד, הוא גם מסכן אותה. היא עלולה ליפול. ובכל זאת אין עצה ואין תבונה. ברם דבריו מחודשים. הפשטות היא שהוא לא יכול לעקוף אותה, לכן הוא הולך לצדה. העיקר הוא שהיא לא תהיה לפניו.

וכל העובר אחורי אשה בנהר, אין לו חלק לעולם הבא. אומר רש"י כך, אחורי אשת איש. מגבהת בגדיה מפני המים, וזה מסתכל בה.

כל העניין מובא גם בגמרא במסכת עירובין [דף י"ח ע"ב], ובאותו הלשון.

מסיימת הגמרא, תנו רבנן, המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה, אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו, לא ינקה מדינה של גיהנם, שנאמר [משלי י"א, כ"א], יָד לַיָּד לֹא יִנָּקָה רָע. רע הוא הגיהנם, כמו שנאמר [שם ט"ז, ד'], וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה. כמו כן המרצה מעות וכו', לא ינקה מדינה של גיהנם.

במסכת בבא מציעא [דף נ"ח ע"ב] כתוב כך, כל היורדין לגיהנם, עולים – מקבלים את ענשם כראוי להם, ואח"כ עולים. גם במסכת ראש השנה [דף י"ז] כתוב עליהם, מצפצפין ועולים – חוץ משלושה שיוורדין ואין עולים. ואלו הן, הבא על אשת איש, והמלבין פני חבריו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו.

עוד מובא שם [דף נ"ט] בזה"ל, דרש רבא, מאי דכתיב [תהלים ל"ה], וּבְצִלְעֵי שְׁמִיחוּ וְנִאֲסְפוּ, נִאֲסְפוּ עָלַי נְכִים וְלֹא יִדְעָתִי, קָרְעוּ וְלֹא דָמוּ? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים

ביאור סוגיות הגמרא בעניין האיסור ללכת אחרי אשה וכו', שתי הערות על דברי שו"ת שבט הלוי. פירוש המעדני יו"ט והיעב"ץ על הסוגיא, ושקלא וטריא בדבריהם.

אנחנו בימי פרשיות שובבי"ם, לכן נדבר מעט לחיזוק ענייני הקדושה והצניעות.

אומרת הגמרא במסכת ברכות [דף ס"א ע"א], תניא, לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו. נזדמנה לו על הגשר, יסלקנה לצדדין. וכל העובר אחורי אשה בנהר, אין לו חלק לעולם הבא.

תְּנוּ רַבָּנִי, המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה, אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו, לא ינקה מדינה של גיהנם, שנאמר [משלי י"א, כ"א], יָד לַיָּד לֹא יִנָּקָה רָע. לא ינקה מדינה של גיהנם.

נחזור שוב על הדברים. לא יהלך אדם אחורי אשה. הגמרא לא נוקטת לשון "ילך", אלא "יהלך". לא מציאותי שאדם לא ילך מעט אחרי אשה. הגמרא אומרת "לא יהלך", דהיינו הליכה מרובה. האיסור הוא דוקא על "הילוך", כי הליכה קצרה שאינה תלויה בו היא מן הנמנע.

אומרת הגמרא, ואפילו אשתו. מה האיסור באשתו? אומר רש"י בזה"ל, גנאי הדבר. אינו דרך צניעות. גם העולם לא ידעו שהיא אשתו. אחרי כן הגמרא שם הביאה כי מנוח עם הארץ היה, כי הלך אחרי אשתו וכו'.

נזדמנה לו על הגשר. אומר רש"י, אשת איש, והיא לפניו. הגשר הוא צר, ואין הרבה מקום לסטות לימין ולשמאל. אם המקום היה רחב, כגון בדרך רגילה, והוא אחרי אשה, עליו לעקוף אותה. אבל עתה שהיא על הגשר, והיא צועדת באמצעו, הוא אינו יכול לרוץ ולעקוף אותה.

בשרי, לא היה דמי שותת לארץ. כל כך העליבו אותו ופגעו בו. ולא עוד, אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות, אומרים לי, דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה? ואני אומר להם, מיתתו בחנק, ויש לו חלק לעולם הבא. אבל המלבין את פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא.

החברים, תלמידי חכמים, ישבו ולמדו אתו. עוסקים בנושאים שאינם נוגעים למסכת קידושין, ליבמות או לכתובות. הם למדו נושא אחר לגמרי. נגעים ואהלות. אבל הם מחפשים להקניט אותו, לכן גם אז הם היו שואלים אותו, מה דין הבא על אשת איש? משיב להם דוד כי מיתתו בחנק, אבל הוא זוכה לחיי עולם הבא. אבל לכם [מרן שליט"א מכנה ואומר, 'להם'], לא יהיה חלק לעולם הבא.

התוס' שם [דף נ"ח. ד"ה חוץ] תמהים, כיצד יתכן שהבא על אשת איש יש לו חלק לעולם הבא? זו סתירה מעמוד לעמוד. מדף נ"ח ע"ב, לדף נ"ט ע"א. בהתחלה אמרנו כי הם יורדים ואינם עולים, ואח"כ כתוב כי יש להם חלק לעולם הבא.

מתרצים התוס' בזה"ל, אין לפרש דאין עולין לעולם. לא יתכן לומר שהם יישארו בגיהנם לעולם ועד. דהא אמרינן בסמוך, הבא על אשת איש יש לו חלק לעולם הבא. אלא הכי פירוש, כל היורדין, עולין מיד, ואין אור של גיהנם שולט בהן. כדאמרינן בפרק עושין פסין, קל וחומר ממזבח הזהב. ובפרק בתרא דחגיגה עב"ד קל וחומר מַסְלָמִינָדָא.

חוץ משלושה דאין עולין מיד. אבל יש מהם נדונין לעולם, המלבין פני חברו ברבים דאמר בסמוך אין לו חלק לעולם הבא. ויש שעולין לאחר י"ב חודש, כגון הבא על אשת איש, דמשפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חודש. הבא על אשת איש נידון י"ב חודש בגיהנם. אחרי שנזדכך וקיבל את ענשו, יזכה לחיי העולם הבא.

תירוץ נוסף אומרים התוס', אי נמי, מלבין נמי נהי דאין לו חלק לעולם הבא, אינם נדונין יותר מ"ב חודש, אלא לאחר י"ב חודש לא חיינן ולא נדונינן, ושרוי"ם בלא טובה ובלא רעה. הם הסתפקו בדבר, שמא גם במלבין די ביב"ח.

בסופו של עניין הם אומרים, כי המדובר אך ורק באופן שהם לא עשו תשובה. אבל אם הם עשו תשובה, היא מועילה. לא קיים דבר שהתשובה איננה מועילה לו. כתוב בתהלים [פרק צ'], תָּשָׁב אָנוּשׁ עַד דִּפְאָ. מהרי"ץ מביא על כך [תכלאל עץ חיים דף קכ"ה ע"ב] כי ר"ת דכ"א הם, ד"ם, כ'פירה, א'שת איש. אפילו לרוצח, ואפילו לכופר וכו', לכל אלו מועילה תשובה. תָּשָׁב אָנוּשׁ עַד דִּפְאָ. זו דעת מהרי"ץ, וכך היא סוגיין דעלמא. והארכנו בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת קדושים.

בשו"ת שבט הלוי [ח"ג סי' קפ"ה] כתב בזה"ל, עיין ש"ס עירובין י"ח ע"ב, כל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב, ופרש"י באשת איש משום דרואה בשרה. ולכאורה צ"ע מתוס' ב"מ נ"ח ע"ב, שכתבו למסקנא דאפי' הבא על אשת איש יש לו חלק לעוה"ב אחרי גיהנם של י"ב חודש? מדוע רש"י במסכת עירובין אומר, שהעובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא. הרי התוס' מוכיחים כי אפילו השוכב עם אשת איש, יש לו חלק לעולם הבא?

ומוכח מדברי התוס', אפילו לא עשה תשובה. הרי כפי שראינו מקודם, התוס' אומרים בסוף הדיבור כי באופן שעשה תשובה איננו מדברים. מוכח בבירור כי כל דבריהם אפילו באופן שלא עשה תשובה, אחרי יב"ח יש לו חלק.

ואין לומר משום דבא על אשת איש, מיתתו מכפרת עליו, נדון בחנק. דאם כן מה הקשו תוס' מהאיי דשלושה שיורדין ואינם עולין, דהא י"ל דמיירי שלא נדון בחנק, דלא אתרו ביה, וכיו"ב הרבה.

עובר אחרי אשת איש בנהר חמור כאילו בא עליה.

והוא דבר המבהיל הרעיון. (אלא דלא ראינו לרבינו הרמב"ם שהביא ש"ס זה).

הוא מעלה צד כי אפילו שדברי הגמרא כפי שהוא אומר מבהילים ממש, נורא ואיום, בכל זאת ישנו צד להקל במעט, כי הרמב"ם לא הביא את דברי הגמרא. אפילו שבגמרא זה כתוב, לפחות לפי הרמב"ם יש מקום להפחית מן החומרא. יתכן כי הרמב"ם הבין שישנן סוגיות סותרות, ולא פסק כך. אף כי אולי ממילא אין ראיה להריטב"א עצמו, אבל נפק"מ לעניין דינא לדידן.

הגר"ש ואזנר בשורה האחרונה היקל את העניין במעט, וגם זה בתוך סוגריים, כדי שהמעיינים לא ייבהלו. אבל הוא בעצמו אומר כי דברו מבהיל את הרעיון.

ברם צריכים כאן להעיר לפחות שתי הערות.

תחילה צריך לדעת כי אין ראיה ממה שהרמב"ם לא הביא את סוגיית הגמרא הזו. נראה שהיה לו גירסא אחרת לגמרי, וכמו הרי"ף. דרך הרמב"ם לפסוק כמו הרי"ף, וגם גירסאותיו היו בדר"כ כמותו. הם לא גורסים בגמרא שלנו, הנמצאת גם בעירובין וגם בברכות, את הלשון כפי שקראנוה מקודם.

בגמרות שלנו כתוב, אין לו חלק לעולם הבא. אבל הם גרסו, לא ינקה מדינה של גיהנם. זהו כמו שכתוב בהמשך הגמרא, לגבי מרצה מעות מידו לידה. גם שם כתוב, 'לא ינקה מדינה של גיהנם', לפי כל הנוסחאות.

ממילא עפ"י דבריהם, הגמרא לא אומרת שאין לו חלק לעולם הבא, אלא רק שאין ספק כי מגיע לו עונש על כך. הוא לא יצא נקי. אל לנו לחשוב כי "יעבירו" לו על עונו.

ממשיך הגר"ש ואזנר ושואל שאלה על התוס'. ולדברי תוס', צ"ע מעירובין הנ"ל, דאפי' ההולך אחרי אשת איש מנהר אין לו חלק לעוה"ב. לפי התוס' מוציאים אותו מן הגיהנם אחרי י"ב חודש, וזוכה לחיי העולם הבא. ותמוה, הרי במסכת עירובין כתוב שאפילו ההולך אחרי אשת איש אין לו חלק לעולם הבא? לכאורה זו ממש סתירה גלויה.

מנסה הגר"ש ואזנר לתקן, אם לא דנימא דבאמת חמירא הולך בנהר, משום דמגרי יצרא אנפשיה, ולא אתי למיעבד תשובה. דהיינו, זה ההולך אחרי אשה בנהר, אפילו שהוא יכול לעשות תשובה ולהסתדר, אבל במצבו הוא לא יחזור בתשובה. אדם גרוע כמותו, לא חוזר בתשובה. וכהא"י דר"י פ"ק דברכות לענין ספק עבירה. או משום הרהורי עבירה, עיין יומא כ"ט ע"א.

איברא קשה לומר כן. התירוף הזה אינו נוח לו.

אמנם הריטב"א בשטמ"ק שם כתב באמת, דהבא על אשת איש אין לו חלק לעוה"ב. (בלא עשה תשובה). והא"י דש"ס נ"ט ע"א, משום דנידון בחנק ומיתתו מכפרת עליו. הריטב"א מתרץ תירוף אחר מהתוס', ואומר, כי אכן אין לו חלק לעולם הבא. ומה אתה שואל, מדוע דוד המלך אמר שיש לו חלק לעולם הבא? שם מדובר באופן שהוא קיבל את ענשו בעולם הזה. מי שדנו אותו למיתה בחנק, ממילא הוא זכאי לחיי עולם הבא. אז הוא לא יענש, כי הוא בא על ענשו בזה העולם.

וא"כ להריטב"א יתכנו דברי הש"ס עירובין י"ח הנ"ל כפשוטן, דהולך בנהר אחרי אשת איש חמור כבא עליה, דאין לו חלק לעולם הבא. עפ"י הריטב"א יתכנו דברי הגמרא בעירובין כפשוטן, כי הסתירה אינה מתחילה. מי שבא על אשת איש ונידון בחנק, המיתה כיפרה עליו. ואם לא נידון בחנק, וכן העובר אחרי אשה בנהר, אין לו כלל חלק לעולם הבא. עונו של

גירסא זו דלעיל, היא גירסת הרי"ף והרא"ש. ומסתמא גם הרמב"ם גרס כך. ממילא אין ראייה מדברי הרמב"ם, שלא הביא בהלכות תשובה, בכלל אותם שאין להם חלק לעולם הבא, גם את העובר אחורי אשה. משום שלפי גירסתו הדבר לא היה כתוב בגמרא. יכול להיות שלפי הגורסים זאת, נשאר כן כך גם למסקנא.

אמנם גירסתם של הרי"ף הרמב"ם והרא"ש אינם נוחה כל כך במרוצת הסוגיא. הרי הגמרא מביאה זאת רק אחרי כן, לגבי הרצאת מעות מידו לידה. על כך היא מביאה את הפסוק הנ"ל, יָד לְיָד לֹא יִנָּקָה רָע. רק על מעביר מיד ליד כתוב בפסוק שהוא לא ינקה מרע. כיצד אפשר לומר זאת גם על הרישא שאינו נוגע להעברה מיד ליד.

אם הגמרא היתה מקדימה את המאמר השני לפני הראשון, היה ניתן לומר כך. המאמר הראשון הוא 'תניא', והשני הוא 'תנו רבנן'. הרמ"ע מפאנו אומר [בתשובותיו] כלל להבדיל ביניהם. תנו רבנן, היא ברייתא שהיתה שגורה בפני כל בני בית המדרש. אבל תניא, לא היה שגור בפי כולם, והיה ידוע רק למיעוט. גם לפי זה היה עדיף להקדים את המאמר השני לראשון, כי הוא פותח בתנו רבנן, והרי המאמר הפותח בתניא בנוי עליו, לפי דבריהם.

ברם זו היא גירסתם. ואדרבה, מבחינה מסוימת היא מאד מובנת. לפי העניין לא מסתבר שמקבלים עונש כה חמור, רק על הליכה מאחורי אשה בנהר.

[בעניין גירסת התוספות, וגירסת הרי"ף והרא"ש. מסתברא דהרא"ש הוה גריס בגירסת התוספות, שהרי עיקרו מבית מדרשם. אלא שפסקיו בנויים על הלכות הרי"ף כידוע. ולא עוד אלא שתחילה כתב דבריו סביב הלכות הרי"ף, ורק אחר כך סידר הכל ביחד. וממילא איכא למימר דהיכא דלא נפקא מינה לדינא, לא שינה את גירסת הרי"ף, ואף לא העיר על כך: הערת הרב איתמר כהן שליט"א].

הערה שנייה שצריך לומר, היא כך. כאמור, הגר"ש ואזנר שואל על התוספות, כיצד התוס' בבבא מציעא אומרים שאחרי י"ב חודש הוא יוצא מגיהנם, והרי יוצא מפורש ממסכת עירובין שאין לו חלק לעולם הבא?

אבל דברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר. הרב שבט הלוי עיין אז רק בגמרא בעירובין, אבל הסוגיא נמצאת כמות שהיא גם במסכת ברכות. ושם הם אמרו איזה חידוש דין, והוא מיישב את שאלתו.

וזה לשון התוס' שם, וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב. פירוש, אם רגיל בכך, לפי שיבוא לידי ניאוף. וסופו יורד לגיהנם. איננו מדברים באופן שהוא נכשל רק פעם אחת, ואפילו אם הוא נכשל במזיד. על פעם אחת איננו מחמירים אתו עד כדי כך, לתת לו עונש כה חמור. אנחנו מדברים על אדם הרגיל בכך. הוא רגיל בעבירה הזאת רח"ל. ממילא הוא גם יבוא על ידה לידי מכשול. ומכשול זה האמור, אינו רק ההסתכלות והרהורים אסורים, אלא לעבירה גופא. הוא כבר בדרך המדרון המסוכנת. לכן בסופו של דבר חוטא זה יירש גיהנם.

לפי זה מיושבת קושית השבט הלוי. מדברים כאן על שם סופו, על מה שיצא ממנו. לא על חטא ההליכה בלבד.

*

בפירוש מעדני יו"ט על הרא"ש [ברכות פרק ט', סי' כ"ו, אות צ'], מאיר קצת את העיניים בסוגיא זו. הוא עומד על ההבדל בין הגירסאות, ועל שינוייהן, בין שיטת התוס' המופיעה בספרים שלנו, לבין גירסת הרי"ף והרא"ש.

כזכור, אמרנו מקודם שמסתבר כי גם הרמב"ם גרס כמו הרי"ף והרא"ש, אעפ"י שהוא בכלל לא הביא את מאמר הגמרא. הרמב"ם לא מוכרח להביא את הסוגיא שלנו, כמו מאמרים רבים שהוא משמיט לגמרי. דיברנו בזמנו [שיעור

וז"ל היעב"ץ, נראה דלאו דוקא, אלא הוא הדין לפנויה, דקמגרי יצר הרע בנפשיה, ומסלק הבושה מעל פניו. בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני. שכן אמרו חז"ל [בנדרים דף כ' ע"א], על המסתכל באותו מקום, אפילו באשתו. פשיטא שאין לו חלק לעולם הבא. לדבריו, אשה שכתוב, לא בא למעט את הפנויה. אלא זו אורחא דתלמודא, כי אשה שכתוב כוללת כל דבר. ואפילו שרש"י כתב אשת איש, אינו בדוקא.

דבריו דחוקים, אך כנראה שלא נותרה לו ברירה. בעז"ה בהמשך ניישב את הקושיא דבר דבור על אופניו.

עוד כתוב שם בהמשך הגהתו בזה"ל, והא דנקט אשה, לאו למעוטי פנויה, דהא אורחא דתלמודא דנסיב בכ"מ אשה בעד הנקבה כל שהיא, דוק ותשכח. ויש לפרש עוד דמשום הכי נסיב הכא ובפירוש רש"י אשת איש, משום שזרדת היא לטבול, לטהר עצמה לבעלה. מה עושה אשה בנהר? אלא מדובר על טבילה. להכי אורחה הוי. אבל אין דרכה של פנויה לרדת לטבול על הנהר.

זהו דוחק על דוחק.

אינני מבין בכלל את תמיהתו, מה עושה אשה בנהר? היא פשוט צריכה לעבור מצד לצד. מדובר כשהמים רדודים, לא זרם חזק. הגמרא לא מדברת על טבילה בנהר.

שאלה מהקהל: אולי מדובר על כביסה בנהר?

תשובת מרן שליט"א: כביסה נעשית על יד הנהר. ועיין בבא בתרא דף נ"ז ע"ב אי דאיכא דרכא אחרינא, רשע הוא וכו'. כאן מדברים על מעבר ממש בתוך הנהר. משמע שעוברת מצד לצד.

מוצש"ק וירא ומוצש"ק אמור ומוצש"ק קרח שנת התשע"ט על השמטות הרמב"ם. הוא נהג כך למשל בראותו שאין איזו הלכה מיוחדת ומיוחדת, בפרט כאשר ממילא היא נכללת בכלל הלכות אחרות. הרמב"ם לא צריך להביא את כל דרושי חז"ל.

וזה לשון המעדני יו"ט, העובר אחורי אשה בנהר לא ינקה כו'. כן גירסת הרי"ף. ובגמרא גרס אין לו חלק לעולם הבא, וכן העתיקו התוספות. ופירשו, אם רגיל בכך, לפי שיבוא לידי ניאוף, וסופו יורד לגיהנם ע"כ. לדבריהם, הכל חדא. לפי התוס', הכל הוא עניין אחד, גם זה שאין לו חלק לעולם הבא, וגם זה שיירש גיהנם. דמכיון שאין לו חלק לעוה"ב, להיכן אזיל? אלא לגיהנם. ותניא נמי בפ"ק דר"ה, פושעין בגופם והן עוברי עבירות, כגון עריות, יורדין לגיהנם, ונידונים בה י"ב חודש. ואחר י"ב חודש, גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפוזרת תחת כפות רגלי הצדיקים וכו'. זוהי גירסת התוס'.

אבל לי שנא דלא ינקה כו' – שהיא גירסת הרי"ף והרא"ש – משמע שאחר שקיבל עונשו, יש לו חלק לעוה"ב. הוא אמנם לא יצא בלא משפט, דהיינו שהוא בודאי יקבל איזה עונש, אך עכ"פ יש לו חלק לעולם הבא. להך גירסא זו צ"ל שהעונש הוא על ההסתכלות וההרהור, ואף על פי שלא יבוא לידי ניאוף. דהיינו, לפי דבריהם איננו מדברים באופן שהוא בא לידי עבירה בפועל, אלא רק על עצם ההרהור וההסתכלות.

*

כמה מפרשים ובכללם היעב"ץ [בהגהותיו על הגמרא שם] דקדק בלשון רש"י, מדוע הוא כתב לגבי הליכה אחרי אשה בנהר, כי מדובר על אשת איש. וכי ישנו חילוק בזה בין אשת איש לפנויה? בשתיקה אסור להסתכל.

גם לא מובן מה שהוא אומר עוד, שפנויה אין דרכה לטבול. לדבריו, רש"י אמר בדוקא אשת איש, כי היא ירדה לטבול. ותמוה, הרי זו ברייתא, ובזמן חז"ל, גם הפנויות היו טובלות, כיון שהיו עוסקות בטהרות? ממילא, ההיפך הוא הנכון. אם היעב"ץ רוצה להעמיד בטבילת טהרה, הרי בזמנם גם הפנויות היו טובלות, כמובא במסכת נדה ובהרבה מקומות. הם היו צריכות פעמים רבות לטבול, לפי שגם הפנויות עסקו בטהרות.

אף על דברי התוס' עומד אחר כך היעב"ץ, ומברר מדוע הם מעמידים באופן שהוא רגיל בחטא. וזה לשונו, לא ידענא מאי דוחקיהו. למה נדחקו התוס' כך? אם עושה כן במזיד, אזי אפילו רק פעם אחת ולא שב ומתחרט קא מיירי. אין הדבר כן. אפילו אם עבר רק פעם אחת, כיון שעשה כן במזיד, אין לו חלק לעולם הבא. ואם הוא עבר, וחזר בתשובה. אפילו בא על אשת איש יש לו חלק לעולם הבא? גם מי שהיה רגיל בחטא, שערי תשובה לא ננעלו. יקבלו אותו בתשובה ויזכה לחיי העוה"ב.

היעב"ץ אומר שהוא לא מבין מדוע התוס' נדחקו. אבל גם הנני בעניותי לא מבין מדוע היעב"ץ אומר כך. אדרבה, ההיפך לכאורה הוא הנכון. אדם שנכשל אפילו במזיד רק פעם אחת, לא מתקבל על הדעת שבגלל זה יידחה מהעולם הבא לגמרי. הרי ראינו כיו"ב, ושכן פירשו התוספות כך.

ביאור לשונות חז"ל "כל העובר אחורי אשה בנהר וכו'" כל המתייר וכו' וכיוצא באלו, האם הכוונה לפעם אחת בלבד או יותר, ותשובה להערה.

בהרבה מקומות רואים לשונות וסגנונות כעין מה שכתוב בגמרא שלנו. כגון, המלבין פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא. נשאלת השאלה, וכי רק בגלל פעם אחת שהלבין, אינו זוכה לחיי עולם הבא? חלילה לומר כן. בודאי מדברים על הרגיל בכך.

כעין זה מקומות אחרים, כגון במסכת ברכות [דף ד' ע"ב], כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. וכי רק על כמה ימים שהוא אמר ג' פעמים תהלה לדוד, עליהם לבדם מובטחים לו חיי העולם הבא? מה פתאום? ואמנם אינני יודע אם הגמרא מדברת דוקא במשך שבעים שנה שהם כל ימי חייו, אבל בכל אופן מדברים על הרבה מאד פעמים, ויותר מזה.

הרב המבי"ט בספר בית אלהים [שער התפילה פרק י"ט ריש דף ס"ד] היה פשוט לו כך, שכן כתב שם שמדובר באופן שהוא נוהג לאמרו בכל ימיו ג"פ, יעו"ש.

ממילא כאשר הגמרא אומרת "המלבין", ועוד כיוצא בזה, מובן כי היא מדברת באופן שהורגל בכך. ברם במקומות אחרים אפילו שהגמרא נוקטת כעין לשון זו, מדובר אפילו בפעם אחת. כגון האמור במסכת ברכות שם, כל הבא על אשת איש, מיתתו בחנק. וכי מדברים רק באופן שהוא בא עליה פעמים רבות? ברור שלא. אפילו על פעם אחת בלבד, נידון בחנק.

הדיוק הוא כדלקמן. מדוע הגמרא נוקטת לשון, המלבין פני חברו ברבים. אפשר לומר, "מי שהלבין" וכו'. מכך שכתוב, המלבין, משמע כי מדובר על דבר הווה. אבל בקצת מקומות, על אף דיוק זה, מוכרחים לפרש שמדובר אפילו על פעם אחת, וכמו שאמרנו בבא על אשת איש.

כיוצא בזה כתוב במסכת אבות [פרק ג'], המהלך בדרך ושונה, ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאה אילן זה, ומה נאה ניר זה. מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. כתוב בספר דרך שיחה [דף תק"ו] שאפילו על פעם אחת הוא מתחייב בנפשו, ולא דוקא ברגיל. יעו"ש.

ממילא חושבני כי אין בזה כלל מוחלט, והכל תלוי לפי העניין. אי אפשר לקבוע בו מסמרות. בסוגייתנו התוס' מעמידים באדם הרגיל בכך,

ממילא תמוה, כיצד משתמשים על הלל הזקן בלשון הווה? הקושיא מתחזקת מאד, הלא הלל מפורסם כי ענוותן גדול היה?

כתב על כך הרב איתמר בזה"ל, ואפשר לתרץ, כי לפי רום מעלתו החשיב לו השי"ת כגאווה, גם דברים קלים שהיה רגיל בהם, כמו נדון דידן, מאי דלשאר אינשי לא נחשב גאווה כלל. לפי מדרגתו הגבוהה של הלל, החשיבו לו משמים הרבה דברים קטנטנים כגאווה. ובעיקבות מעשה זה, כיון שמחמת הנהגה זו נתעלמה ממנו הלכה, חיזק את עצמו במדת הענוה יותר ויותר, להימנע אפילו מעניינים קלים כאלה, ומאז נעשה ענותן יותר מכל. הלל קיבל כמין "מכה" מן השמים. ראה ששכח את ההלכה. ממילא הוא התבונן בדבר, כי אפילו בדבר קל כזה, כיון שאפשר להתפרש ממנו גאווה דקה, עליו להימנע ממנו. התעורר מכך.

הלל אמר להם, מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהיתה בכם, שלא שימשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. מיד לאחר מכאן הוא שכח את ההלכה. כמו שאומרת הגמרא, אמרו לו, רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו? בני בתירא לא נתכוונו להקניטו ולנסותו, לבחון אותו בשאלה זו אם ידע לענות. אדרבה, לרוב ענוותנותם הם שתקו וקיבלו את תוכחתו. נתנו לו את התפקיד. עתה באו אליו בשאלה, בתוסדלב, רבי, מה הדין בשכח ולא הביא סכין מערב שבת?

אמר להם, הלכה זו שמעתי ושכחתי. כנראה זו היתה הפעם הראשונה שהוא שכח הלכה. הבין הלל שקיבל את ענשו תכף ומיד. במקום. לכן מכאן ואילך הוא התגבר במדת הענוה יותר ויותר.

זהו המהלך של הרב איתמר. ומכחו הוא מסיים ואומר כך, וכל המעשיות אודות ענוותנותו

לא רק מכח הלשון, אלא מפני שמסתבר להעמיד בכך. אבל אם לומדים סוגיות אחרות ומבינים לפי הנושא כי המדובר אפילו בפעם אחת, אין לנו ברירה אלא להעמיד שמדובר גם בפעם אחת.

*

הנני אומר זאת, כי יש לפנינו הערה נוספת מאת הרב איתמר כהן שליט"א, והיא על שיעור פרשת ויגש ה'ת"ש"פ.

אז דיברנו על הלל הזקן, ועל מה שאומרת הגמרא בפסחים ודף ס"ו ע"ב, כל המתייחר, אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו. אם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא, חכמתו מסתלקת ממנו, מהלל. דאמר מר, התחיל מקנטרן בדברים. וקאמר להו, הלכה זו שמעתי ושכחתי.

עמדנו אז על מקורו של רמב"ם, שאמר כי על דברים מסויימים גם הלל הזקן היה כועס, שהוא עלפי דברי גמרא זאת.

על כך כתב הרב איתמר בזה"ל, כל המתייחר וכו'. וכן בדברי החיד"א. כמה רבנותא ובכללם מעכ"ת, רגילים לדקדק מלשונות הווה כאלה, שזהו להורות שרגיל בכך, ולא שעשה כן רק פעם אחת.

ולפי זה תגדל הקושיא, הלא הלל ענוותן גדול היה? כיצד יתכן שהלל, עליו מדברים כעת, נחשב "מתייחר"?

הלל אמר לבני בתירא, מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם? עצלות שהיתה בכם, שלא שימשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. כיצד יתכן לומר כי מפני כן הוא נחשב "מתייחר", הרי הוא אמר זאת רק פעם אחת? וגם על כך הסברנו אז כי מדובר על משהו דק מאד.

היתירה, הם מאז ואילך. ומעתה אין זה מקור דברי הרמב"ם, כמו שאמר מעב"ת לקמן.

האמת היא שהוא אומר דבר מאד נחמד. לפי הבנתו, כל המעשיות הידועות על ענוותנותו הגדולה של הלל, אירעו רק לאחר מכן. כגון הסיפור המפורסם המובא במסכת שבת ודף ל"א ע"א, מעשה באחד שהמרה עם חבריו על ארבע מאות זוז וכו'. בין היתר הוא שאל את הלל, מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות? מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות? וכו'. כל זה אירע רק אחרי מה שמסופר במסכת פסחים עם בני בתירא.

דבריו בהחלט יכולים להיות, שהרי במסכת שבת כתוב שהוא שאל את הלל, אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? אמר לו, הן. מוכח שהיה זה רק לאחר שנתמנה להיות נשיא. לכן מבחינת סדר הזמנים, דבריו יתכנו בהחלט.

ברם מה נעשה שמצד שני יוצא, כי מה שנסתייענו מדבר זה גם לרמב"ם, כבר אין לו בסיס. הרי אמרנו אז שהרמב"ם למד מדברי הגמרא, 'כל המתיהר', ו'כל הכועס', כי ישנם דברים שמכעיסים אפילו את הלל. אבל עתה נפל היסוד. כי כאמור זהו הלל במדרגתו הקודמת, ולא במדרגתו האמתית, הגבוהה. כיצד הרמב"ם לוקח משם מקור?

כזכור, בשיעור דאז, דרשנו "סמוכים", שני העניינים, כל המתיהר וכל הכועס. היה זה בכדי להוכיח כי יש עניינים שגם הלל כעס.

אבל אעפ"י שאפשר לעורר כמו שהרב איתמר מעיר, בכל זאת, ובכל מקרה, הרי הלל לא יהיה גדול ממה רבינו. משה רבינו, על אף מדרגותיו הגבוהות, כתוב עליו כי הוא כעס, ומפני כן נתעלמה ממנו הלכה. היה זה לגבי מלחמת מדין, שם כתוב [במדבר ל"א, כ"א], וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה, זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת

מֹשֶׁה. כך יוצא כי לבד ממה שאיננו מוכרחים לפרש כמו שאומר הרב איתמר, בכל זאת מעלתו לא תגדל ממה. [יש לצרף לכך שהמקובלים כתבו כי הלל הוא בחינת משה רבינו, ועוד נרחיב על כך בל"נ].

עתה הננו מוסיפים, דאעיקרא דינא פירכא. ממה שאומרת הגמרא 'כל המתיהר' וכו', אין לדייק בהכרח שמדובר בדוקא על דבר ההווה, ועל הרגיל בכך. הרי מלשון זו התחילה כל קושייתו, כיצד יתכן להתבטא על הלל בלשון 'המתיהר', שהוא לשון הווה, כאילו ח"ו הוא רגיל בכך.

אבל צריך לתרץ ולומר כי לא מוכרח לפרש כך בכל מקום. מצוי לפעמים לשונות חז"ל כאלו, המורים בביכול על לשון הווה, ובכל זאת פירושם הוא רק על פעם אחת בלבד, כגון שאמרנו מקודם, כל הבא על אשת איש, מיתתו בחנק. לא יעלה על הדעת שמדובר על פעמים רבות. בודאי, אפילו שכתוב בלשון הווה, מיירי על פעם אחת. מוכרח כי אפילו שחז"ל נקטו לשון הווה, עלינו לפרשו גם בפעם אחת.

ובקצרה, צריך לומר כלל. כלל זה הוא דבר הלמד מעניינו. הלשון לבדה אינה קובעת. אל לנו לדייק את המלים לבדם. המלים אינן אלא מסייעות, אבל לפעמים, כאשר מגוף העניין לא נראה כך, צריכים לומר דלאו דוקא נקט.

ובמלים אחרות, הלשון אינו קובע, אלא העניין קובע. אמנם הנטייה והפשטות היא, שפעמים רבות חז"ל מתכוונים על הרגיל בכך. אבל אם ישנו הכרח לפרש אחרת, מפרשים גם על פעם אחת.

בספר דביר קדשו [לר"י גולדברג, פרשת מצורע, דפים קצ"ו קצ"ז] מביאים כך, יש בנותן טעם להביא כאן את חומר ועונש של המספר לשון הרע, דמובא בחובות הלבבות (שער הכניעה

דכמו שכתבו התוס' בברכות (ס"א ע"א) בד"ה וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב וז"ל, פירוש אם רגיל בכך, לפי שבא לידי ניאוף וסופו יורד גיהנום, עכ"ל.

ואמר, דהכא נמי לענין מספר לשון הרע, דעונשו הנורא מיירי רק ברגיל בכך, ולא למדבר לשון הרע באקראי, שיתנו עליו כזה מין עונש חמור.

הוא "מקצועי" בדיבור לשון הרע. תמיד הוא מספר את כל ה"נייעס". זוהי שיטת חייו. הוא בכלל 'מספר' לשון הרע, שהוא דבר ההווה. לא מדברים על מי 'שסיפר' לשון הרע, אלא על 'המספר', שהוא לשון הווה.

*

ובכן, צריכים לברר דבר נוסף. התוס' הנ"ל אומרים שמדובר על הרגיל באיסור זה, בכמה זמן הוא כבר נחשב רגיל? כמה פעמים הוא הלך אחורי אשה בנהר, בשביל שלא יזכה לחלק בעולם הבא?

הערה מהקהל: אולי שתי פעמים?

תשובת מרן שליט"א: מנין לך?

המשך ההערה מהקהל: כיון שעבר עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר.

תשובת מרן שליט"א: יפה. כתר לי זעיר ואחוך. בשו"ת עולת יצחק נחלק א' ס' קנ"א, דף שע"ז ד"ה ומה חקרנו על שאלה זו, מה נחשב לרגילות. הרי במקומות רבים, חז"ל והפוסקים משתמשים בסגנון לשון 'רגיל', למה כוונתם? ממתי הוא נחשב רגיל?

כך כתבנו שם, ומה נחשב רגילות, הנה מצינו בכמה דוכתי דבשתים או ג' פעמים כבר נקרא רגיל, עיין שדי חמד מערכת הרי"ש כלל ט"ו, ובשו"ת בית שלמה ח"א מורה דעה סימן ר',

פ"ז, הובא בשמירת הלשון ח"א שער הזכירה פ"ג, כי המספר לשון הרע על חברו, נענש, שמצוותיו ומעשיו הטובים הולכים לזה שדיבר עליו, ועברותיו של זה שדיברו עליו עוברים למספר לשון הרע. נורא. זהו דבר מבהיל. עבירות עוברים מאחד אל השני.

ובארחות צדיקים הביא את הדברים, והוסיף לבאר בזה את הנאמר בתהילים [פרק ע"ט], וְהֵשֶׁב לְשִׁבְנֵינוּ שְׁבָעִתִּים אֶל חֵיקָם, חֲרָפְתָּם אֲשֶׁר חֲרָפוּ אֶדְנֵי, דחרפוך הכוונה למדברי לשון הרע, שמקבלים שבעתיים על דיבורם הרע.

ועיין במכתב מאליהו, ובשפתי חיים מה שעמדו וביארו בדברים ואכמ"ל. על חידוש המכתב מאליהו בזה, דיברנו בשיעור מוצש"ק חיי שרה התש"פ, אבל מה שציין אל השפתי חיים, לא ידוע לי אל מה הוא התכוון. כנראה ישנם חלקים שאין לי אותם, ואינם בהישג ידי. מי שימצאם ויביאם לי, אשמח מאד.

כמו"כ מגיע לעניות ודלות גדולה (שמירת הלשון שם פ"ח), ומסובב בשאר צרות בתמידות.

מעתה נשאלת השאלה, אם אדם דיבר רק פעם אחת לשון הרע, וכי כבר הוא נידון לחומרא כל כך, מן הקצה אל הקצה? האם עתה, רק בפעם אחת ויחידה, כל מצוותיו עוברות אל השני, וכמו כן עבירותיו של שני מגיעות אליו? לא מסתבר.

ויש לדון, האם בדיבור אחד של לשון הרע כבר נאמרו הדברים הנוראים של החובות הלבבות שנענש, עד כדי שמצוותיו ומעשיו הטובים הולכים לזה שדיבר עליו, א"כ אין לנו יד ורגל ותקומה.

ואמר לי ידידי הגרבצ"ק שליט"א ששמע מהגה"צ ר' דן סגל שליט"א על שאלה זו, וטען,

ושערים מצוינים בהלכה ח"א סימן ס"ה אות ד', ובן יהודע על מס' הוריות דף יב. ד"ה יהא רגיל, ושם ע"ב ד"ה והנה ידוע וכו' וכו'. בהוריות שם מדובר על ראש השנה, שיש לאכול את הסימנים הידועים לשנה טובה. כך כתוב שם, יהא רגיל למיחזי בריש שתא, קרא ורוביא, כרתי וסילקא ותמרי.

מכל מקום בנ"ד – הוא עניין כניסה לבית גרושתו – לא שייך לומר דאחר ג' פעמים ייאסר ליכנס שמה כלל ועיקר לעולם, ולא דקדוק לשון רגיל דנקט מהרמב"ח הוא הקובע כאן, אלא דבר הלמד מעניינו בשורש הנדון שבתרוה"ד ששם המדובר שהיה נכנס הרבה פעמים לצורך עסקיו וכו'.

רואים שוב פעם את אותו הרעיון, אפילו שכתוב את הלשון "רגיל", בכל זאת הוא דבר הלמד מעניינו. מסתכלים על ההוכחה משורש הדין. לגבי נכנס לבית גרושתו מדובר באופן שנכנס לשם הרבה פעמים. אפילו שכתוב את הלשון 'רגיל'. לא תמיד צריכים להיתפס אל הכללים והמלים, בלי שכל.

כאשר כתוב רגיל, בדרך כלל זה בשתיים או בשלוש פעמים. אבל אם לפי העניין לא מסתדר לומר כן, לא אומרים זאת.

כמרכן בעניין הילוך אחורי אשה, שאמרו התוס' דמיירי ברגיל. אינני חושב שמדברים רק על שתי פעמים. ואמנם, אינני קובע לביה"ד של מעלה למי יש חלק לעולם הבא, ולמי לא. הם יחליטו מי זכאי לחיי העולם הבא, ומי לא זכאי. אבל מסתבר לי, ונגדיר זאת רק בכדי לשבר את האוזן, כי מדברים על חמישה או ששה פעמים. לא מספיקים רק שתי פעמים.

אולי תשע או עשר פעמים? אינני יודע.

הערה מהקהל: זכורני כי הלשון רגיל נאמר גם על אכילת זיתים [עיין הוריות דף י"ג ע"ב].

תשובת מרן שליט"א: נכון. יש לחקור כמה הרגילות שם.

הערה מהקהל: שמעתי בשם הגר"ח קנייבסקי, שהוא אחת לשלושים יום.

תשובת מרן שליט"א: יפה, יישר כוחך. ובגלל שהדבר חוזר בכל פעם. אמנם, הנידון תלוי בסברא ובשיקול הדעת, ויתכנו חילוקי דעות.

הגר"ח בבן יהודע שם [הוריות דף י"ג ע"ב] מביא גם לעניין זתים את חילוקי הדעות, ב' או רק בג"פ יעו"ש. כך הבנתי גם מתשובת אאמו"ר זצ"ל, ששאלוהו תלמידי חכמים לפני שנים רבות (בסעודת פדיון הבן של בני בכורי הרה"ג משה שליט"א) בכמה נחשב רגיל, והשיב בפשיטות, יום אחר יום. וע"ע בס' שמירת הגוף והנפש סי' ח' הערה ג' דף ט"ל].

תירוץ לקושיית היעב"ץ מדוע נקט רש"י כי האיסור ללכת אחרי אשה נשואה דוקא ולא פנויה וכו', פירושם של הגפן פוריה והאשיות חיים על כך, ותמיהות מרן שליט"א על דבריהם.

נחזור למה שדיברנו לעיל. היעב"ץ שואל, מדוע רש"י אומר כי העובר אחורי אשת איש בנהר, מדובר על אשת איש. וכי מותר ללכת אחרי פנויה? מה הוא החילוק?

היעב"ץ מסביר שני חילוקים. והוא אומר כי בעצם אין הבדל בין נשואה לפנויה. ברם לענ"ד בס"ד יכול להיות כי רש"י נקט בדוקא אשת איש, שהרי מצינו שיטת הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ז דסנהדרין] ועוד, שמתירים להסתכל בפנויה. יכול להיות שגם רש"י סבר כמותם. ממילא השאלה מיושבת ממש כפשוטו.

ואמנם, מפורש בגמ' מסכת עבודה זרה שאסור להסתכל גם בפנויה, אבל שערי תירוצים לא ננעלו.

שאלה מהקהל: האם המתירים להסתכל בפנויה, יתירו גם להסתכל במקומות המכוסים?

מדלג כמה שורות מהתשובה שם. ובאלפא ביתא שבתחילת האורזרוע אות ט"ל איתא, דרכן של צדיקים שלא להסתכל אפילו בפנויה, ע"כ. משמע דס"ל דמדינא שרי. איוב שהוא היה צדיק, לא התבונן אפילו על בתולות, אבל מדינא מותר.

יש חידוש בספר גפן פוריה [להר"ש בן זקן, עמ"ס עירובין שם] שכתב בזה"ל, וכל העובר אחרי אשה בנהר, אין לו חלק לעולם הבא. בפרק הרואה כתבו התוס' דדוקא אם רגיל בכך. והנה רש"י ז"ל פירש משום דמְדַלְגִּיא (למנא) [לְמַנָּה] ומסתכל בבשרה וכו'. היא מגביהה את בגדיה. וקשיא לי, אם כן מאי איריאי נהר, אפילו טיט בעלמא וכיו"ב?

שואל בעל גפן פוריה, מדוע הגמרא מדברת דוקא על נהר. הרי זה אפילו באופן שעוברים בבוץ מלוכלך, שגם שם היא צריכה להגביה את בגדיה?

מתרץ הגפן פוריה בזה"ל, ואולי אפשר משום דמסתכל בבית התורפה של בבואה שלה, ולכן ענשו קשה, וא"כ אפילו אינו רגיל בכך. הוא מסיים על פירושו ואומר, וקל להבין. אבל חושבני כי ההיפך הוא הנכון. מאד קשה להבין זאת. נראה לי שבפירושו הוא הרחיק לכת מאד מאד. נראה כי בכלל אינו מציאותי להסתכל במים, בבבואתה, בבית התורפה שלה. [בזמננו אמנם הלכו בלי בגדים פנימיים צמודים, כדמוכח מהגמ' והפוס' בכמה דוכתי, וכמ"ש בס"ד בעיני יצחק על ש"ע המקוצר הלכות כתמים סי' קנ"ה אות ח', וזוהי כוונת הגפן פוריה. אך סוף סוף הרגליים קרובות, ולא מסתבר שתיראה בבואת בית התורפה במים שמתחתיה].

גם עיקר קושייתנו לכאורה אינה מוכרחת. הוא שואל, מדוע הגמרא מדברת על נהר, ולא על טיט. אבל התשובה פשוטה מאד. בכלל לא מצוי לעבור בתוך טיט. עלולים לטבוע ולהתלכלך שם. לעומת זאת, בנהר מקובל

תשובת מרן שליט"א: נכון. הם מדברים על הפנים. אולי אתה צודק, וישנו חילוק. אבל נראה ומסתבר לי דהיינו הך. לענייננו, מקומות מכוסים לכו"ע אסור, אבל סובר רש"י כיון דסוף סוף חזינן דפנויה נחת דרגא, שמותר להסתכל בפניה, ממילא מקומות המכוסים לא יהא עונש גדול כ"כ שאין להם חלק לעולם הבא בגלל עוון ההסתכלות, ולכן הוא מפרש שהמדובר בגמ' הוא רק באשת איש.

הערה מהקהל: בכמה מקומות שמדברים על הנושאים הללו, רש"י אומר כי מדובר באשת איש.

תשובת מרן שליט"א: יפה. לכן היעב"ץ אומר כי כאשר כתוב אשה, לא מתכוונים בדוקא לנשואה. על זה נסוב המהלך שלו.

בשו"ת עולת יצחק [ח"ב סי' רל"ד, אות ח', דף שפ"ג] כתבנו בס"ד כך, ובעניין הסתכלות בפנויה, אעפ"י שדעת הרמב"ם בפיהמ"ש דאינו אסור אלא ממדת חסידות וכדלעיל אות ב' ד"ה ואף, מ"מ נראה שבחיבורו חזר בו וסבירא ליה שאסור מן הדין, מדכתב בפכ"א מאיסורי ביאה הל"ג וז"ל, וכל הדברים האלו אסורים בחייבי לאוין. ומותר להסתכל בפני הפנויה ולבדקה כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה, ואין בזה צד איסור, ולא עוד אלא ראוי לעשות כן וכו'.

וכ"כ הגר"י ראזין מרוגאטשוב בשו"ת שלמת יוסף סימן ר', הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ז דסנהדרין התיר ליהנות בראייה מפנויה ע"ש. אך בחיבורו בהל' איסור"ב נראה דחזר בו, רק לבדקה גדר לישא אותה, ולכך נאה אסור וכו' עכ"ל.

הערה מהקהל: זכורני כי כתוב על כך פסוק בספר איוב.

תשובת מרן שליט"א: שם כתוב וּלְאִי, אִי, פְּרִית פְּרִיתִי לְעֵינַי, וּמָה אֶתְבֹּנֵן עַל פְּתוּלָהּ. יפה מאד. לכך כנראה מתכוון האור זרוע דלקמן. אני

ושכיח לעבור. והבגדים יתייבשו אח"כ מעליהם. אבל מי זה הוא שהולך בתוך בון וטיט? אולי כן, אבל בכל אופן השאלה אינה מוכרחת.

שאלה מהקהל: אינני מבין איך אפשר לראות את הבבואה שלה בתוך המים. הרי בתוך כדי ההליכה היא משכשכת במים?

תשובת מרן שליט"א: אולי גם זה נכון. ובכל מקרה נראה לי שהדבר אינו מציאותי. אבל יכול להיות ששאלתו על טיט היא אכן קשה. אפילו שבזמננו הדרכים סלולות, בלי בון וטיט, יכול להיות שבזמננו המציאות היתה שונה, וממילא שאלתו היא טובה. הרי גם היום, לבד ממה שלא עוברים בתוך טיט, גם לא רגילים לעבור בתוך נהרות.

ואם שאלתו היא במקומה, צריכים לתרץ ולומר כי לאו דוקא נקט. עוד יש לומר שבנהר צריכים להגביה את הבגדים הרבה, משא"כ בטיט שאין מגביהים אלא מעט. הרי לא הולכים בתוך טיט עמוק, כי עלולים לטבוע ולשקוע בתוכו. מסוכן ללכת במקום גבוה. אבל בנהר אפשר ללכת אפילו אם הוא קצת יותר עמוק, לכן היא מגביהה את בגדיה יותר.

עתה הסכיתו ושמעו פירוש מעניין שכתב בספר אישיות חיים [להר"ח אלתר, עמ"ס ברכות שם, ד"ה העובר] בזה"ל, העובר אחורי אשה בנהר. ערש"י אשת איש, וכן פירש בעירובין [יח ע"ב], וצ"ע, במגבת בגדיה, גם בפנויה יש חשש?

ואולי שנהר דכאן היינו מים נמוכים, דאי לאו הכי הוי סכנה. זה ברור, כי היא עלולה להישטף בזרם החזק. ואשת איש הולכת בבגדים ארוכים ומוכרחת להגביה, משא"כ פנויות אינן הולכות בבגדים כ"כ ארוכים ואין להן צורך להגביה. ועיין הג' יעב"ץ דלאו דוקא.

השמעתם את תשובתו? היא מתאימה רק לתקופת זמננו. רק מי שחי בדור שלנו יכול לחשוב אולי תירוץ זה נכון. סבתא היא

מבוגרת, אומרים "יכנע" באידיש, אבל הצעירות הולכות עם בגדים יותר קצרים...

חושבני כי בדורות שעברו לא היו חילוקים כמות אלו. לא היו הבדלים בין הצעירות למבוגרות. בכל אופן לא הבדלים גדולים. לא דיברו אז בכלל על קצר או ארוך. ובכלל, כל השאלות הנפוצות בזמננו על צניעות הלבוש, אצלם הן אפילו לא התחילו. לא היו צריכים לדבר על כך כלל ועיקר. היום מדברים על סנטימטרים, כמה ואיך, קרסול וברך, מעל ומתחת. חצי, שלישי, שוק. כל מיני דברים שבדורות שעברו, לא שאלו, ולא דיברו כמעט עליהם. לבשו את מה שלבשו אמותיהן בכל הדורות, וכמעט לא היה שום הבדל בין הזקנות לבין הצעירות. הצניעות היתה טבעית. בנשמה. בחינוך. כיום, קהו החושים בעוה"ר.

רק בזמננו אפשר "לחלוש" על כיוון כזה. אבל הוא הוצרך להסביר לעצמו את דברי הגמרא, ולא נותרה לו ברירה.

*

לכאורה יש לשאול, מדוע העובר אחורי אשה בנהר, אין לו חלק לעולם הבא?

התשובה לכאורה פשוטה מאד. הוא לא רוצה את העולם הבא. הוא חפץ בעולם הזה. מחפש ליהנות. נותנים לו את מה שנפשו מתאוה. לכאורה זו היא הפשטות. העונש שלו שיקבר בהנאות הטפשיות שלו, ותו לא.

אבל אפילו שמעצמי כך הייתי אומר, הגרי"ח בספר בן יהודע [עמ"ס ברכות דף ס"א]. אומר פירוש אחר. וזה לשונו, נראה לי בס"ד הטעם, כי עולם הבא אין בו הנאות אכילה ושתיה, אלא הנאות ראייה. כמו שאמרו רז"ל, עולם הבא אין בו אכילה ושתיה, אלא צדיקים יושבים וְנִהְיִים מְזִיזִים הַשְּׂכִינָה. אלו הם מושגים שאינם מובנים בעולם שלנו. כל ההנאה אצלם היא ההסתכלות. אין לנו תפיסה במושגים אלו. כך גם אומר הרמב"ם [בפירוש המשניות עמ"ס

בשיעור שנדפס [עמוד 12] כתבנו בס"ד צד לימוד זכות בזה"ל, מצאתי אמנם צד לימוד זכות, כי הירושלמי מסתפק בדין זה, אולי בליל סיכות מספיק מיני תְּרַגְמָא, ולא חייב דוקא דגן. אך הרא"ש כ' על זה שעב"פ ספיקא דאורייתא לחומרא, עיין שער הציון סי' תרל"ט אות מ"ג, ולכן עדיין הדבר צריך עיון.

אפילו שהרא"ש הסתפק בדבר, למעשה ברמב"ם ובשלחן ערוך כתוב שחייבים דוקא פת [כמפורש בשיעור שם עמוד 11].

צריכים לעורר כי גם מה שמודפס בשיעור הנ"ל, כמו שקראנו, אינו מדויק. היה נראה לפוס רהטא מדברי השער הציון שהרא"ש כתב כך, אבל הדבר איננו מפורש ברא"ש, אלא בספר קרבן נתנאל על הרא"ש. יתכן כי הוא אומר זאת בדעת הרא"ש, אבל בכל אופן העניין אינו כתוב במפורש בדברי הרא"ש, וכמו שאנחנו מפרטים והולכים.

המשנה בסוכה [דף כ"ז]. אומרת, רבי אליעזר אומר, ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים, אין לדבר קצבה, חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד. ההלכה היא כחכמים, שאין חיוב לאכול י"ד סעודות פת בסוכה. הדבר איננו מוגבל, לבד מליל יו"ט הראשון שהפת חובה.

וכתב הרא"ש [שם סי' ט"ז] בזה"ל, חוץ מלילי יום טוב הראשון וכו'. ירושלמי [הלכה ז'], חבריא בעו, אי מה להלן שיכנס למצוה כשהוא תאב, אף סוכה כן? החברים הסתפקו, האם אסור לאכול דגן בשלוש שעות האחרונות של יום ערב סוכות, כמו בערב פסח. ר' זירא בעי, אי מה להלן עד שיאכל כזית דגן מצה, אף כאן עד שיאכל כזית דגן בסוכה? רבי זירא נסתפק, האם ליל סוכות שווה לליל פסח? כמו בליל פסח שמוכרחים לאכול כזית דגן, אולי גם בסוכות חובה לאכול כזית דגן בסוכה?

סנהדרין, והוא ממשיל זאת לעיוור שאינו יכול להבדיל ולהבין את החילוק בין הצבעים, כידוע. ועיי' בחיבורו בהלכות תשובה. ולכן זה שעובר אחרי אשה, שנהנה בראייה, אין לו חלק לעולם הבא. הוא לא יזכה. שהיא הנאת ראייה מזיו השכינה.

הנאת הראייה מזיו השכינה ממה שכתוב [ישעיהו ל"ג, י"ז], מְלֶךְ בְּיָפִי תַחֲזִינָה עֵינֶיךָ. כיון שהוא פגם בראייה, ממילא הוא לא יכול לזכות לראות וליהנות מזיו השכינה. מדה כנגד מדה. רחמנא ליצולן.

השלמה לגבי השאלה מהשיעור הקודם כיצד אנשי מחוז שרעב, קיימו את מצוות אכילת כזית פת ביו"ט ראשון של סוכות, והרי לא היה להם חטים אלא רק בחג הפסח.

בשיעור הקודם, מישוהו שאל שאלה טובה.

אז דיברנו על מהר"ש שבזי, שהביא את נוסח ברכת המזון בתוך ההגדה של פסח, והקשינו מדוע הוא קבעה דוקא שם? תירצנו בס"ד כי במחוזו היו אוכלים חטה רק בפסח.

קם מישוהו, ושאל שאלה נפלאה. מה עשו ביו"ט ראשון של סוכות? בתוך כדי השיעור עניתי לו משהו, אבל התשובה לא היתה מדויקת כל כך. לכן בשיעור שנדפס לאחר מכן, שיניתי ותיקנתי את התשובה. כתבתי והדפסתי תשובה ארוכה יותר. הרחבתי עוד קצת.

למעשה המציאות אינה ברורה לי כל כך. אדרבה, מי שיכול לברר, שיעשה זאת. עדיין ישנם זקנים וזקנות שהיו שם, ובודאי הם זוכרים. כדאי לשאול אותם. לפי מה שמונח לי, הם אמרו כי רק בפסח היתה להם חטה. לא מונח בזכרוני כי לצורך כזית ביו"ט ראשון של סוכות, הם לקחו גם כן חטה. עפ"י הבנה זאת, היצעתי תירוצן ליישב את מנהגם. [אחרי השיעור שאלתי על כך, ונודע לי כי אמנם רק בפסח].

הרא"ש מסביר את צד הספק, ואיבעיא ליה אי יוצא במיני תרגימא. בפירוש מיני תרגימא ישנם פירושים שונים. ישנם האומרים פירות, וישנם האומרים תבשיל מחמשת מיני דגן. ועוד עניינים שונים.

הקרבן נתנאל [שם אות ר'] דן, מדוע הרא"ש מביא את דברי הירושלמי, הרי לפי הבבלי חובה לאכול פת. וזה לשונו, וא"ת לאיזה צורך מביא רבינו הך ירושלמי, הא בבבלי פרק שלושה שאכלו דף נ"א מסיק התם, אלא מעתה שבתות וי"ט דלא סגיא דלא אכל פת, וכדכתב רבינו שם סי' כ"ג שצריך לאכול פת משום שמחה.

ויש לומר דנפקא מינה אם עת ירידת גשמים הוא, דאינו חייב לאכול בסוכה. אבל חוץ לסוכה חייב לאכול משום שמחת יום טוב. מצד יו"ט הוא צריך לאכול עכ"פ מחוץ לסוכה.

אחרי כן הוא דן על עיקר הדבר, הרי הוא מצטער. ברם ידוע שנחלקו הדעות בכך, וישנם המחייבים אז אפילו מצטער, דהיינו אפילו כשירידים גשמים, ואכמ"ל.

אלא שבליל א' חייב לאכול בסוכה מכח גזירה שווה ט"ז ט"ז מחג המצות, ולכך איבעיא ליה אי צריך לאכול דוקא כזית דגן, או מיני תרגימא.

וספיקא לחומרא, דהא ספיקא דאורייתא הוי. כיון שהוא ספק מן התורה, צריכים להחמיר.

אלו הם דברי הקרבן נתנאל, אבל הרא"ש לא כתב זאת בהדיא. הרא"ש הסביר בסה"כ מה הבעיא, אבל לגבי ההלכה למעשה הוא לא כתב שום דבר מפורש. ברם מסתבר כי הצדק עמו. הרי חז"ל עושים שם גזירה שווה, ט"ז ט"ז, והיא כמו דין מן התורה.

מלכתחילה חשבתי כי ישנו צד לימוד זכות, אולי אין חייבים לאכול בדוקא דגן, אבל עדיין התירוץ איננו מספיק.

עתה אני רוצה לתרץ בס"ד את מנהגם בצורה יותר מרווחת. בעבר הבאנו [שיעור מוצש"ק במדבר התשע"ז] כי חכמי תימן שאלו את רבינו אברהם בן הרמב"ם, האם אפשר לברך המוציא וברכת המזון על הדירה. חכמי תימן ששאלוהו היו בעצם ממחזי מהר"ש שבזי, כי רק שם המציאות היא כך, וסברתם היתה שמאחר וזוהי הפת שלהם, צריכים לברך עליה המוציא וברהמ"ז.

כתבנו על כך בקונטרס מילי דברכות [נדפס בבארות יצחק ח"ב, סי' ח', דף שני"ד] בזה"ל, עיין בשו"ת הר"א הנגיד בן הרמב"ם סי' פ"ד שנשאל מחכמי תימן בעניין הדירה והדוחן שהיו מאכל רוב בני ארצם – במחזי שלהם, כלשון הכתוב [שופטים א', ט"ז] "אַרְץ הַנֶּגֶב נִתְתַּנְּנִי. גַם מִחֻז, נִחְשַׁב אֶרֶץ – וְאֵין אוֹכְלִין חֵיטָה אֲלֵא מִיעוּטָם, וּמִשׁוּ"ה נִתְפַּשֵּׁט הַמִּנְהַג לְבָרֶךְ עֲלֵיהֶם בְּסוֹף בְּרַכַּת הַמִּזוֹן, אִף שְׁבִדְרָךְ כָּלֵל אֵין לְבָרֶךְ עִ"ז אֲלֵא בּוֹרָא נִפְשׁוֹת. מוֹכַח בְּפִירוּשׁ כִּי הֵם נִהְגוּ לְבָרֶךְ עֲלֵיהֶם הַמוֹצֵיא וּבְרַכַּת הַמִּזוֹן. בְּדוּרוֹת הָהֵם הָיוּ אֲצֵלֶם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁפִּסְקוּ לְבָרֶךְ עֲלֵיהֶם בְּרַכַּת הַמִּזוֹן. מִמֶּשׁ מִחוּדָשׁ. בְּכָל אֹפֶן בְּדוּרוֹת הָאֲחֵרִים לֹא נִשְׁמַע אֲצֵלֶם מִנְהַג כֹּזֵה.

אגב, גם מהרי"ץ דן על כך, וכתב במפורש [בשו"ת פעולת צדיק חלק ג' סימן פ', והבאנו זאת בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ חלק חמישי דף רפ"ה] בזה"ל, הדבר פשוט דבמין קטניות שקורין דירה, לכ"ע לא יברך אלא שהכל. אף על פי שרוב עושים ממנו פת, בטלה דעתם אצל רוב בני אדם. ואפי' שיהיה מחזי בכללו עושים ממנו פת, בטלה דעתם אצל רוב הארצות. לא עוזר מה שטוחנים ואופים אותו, ואפילו שהוא נראה ממש כמו לחם.

מהרי"ץ לא ראה את פסקו של הר"א בן הרמב"ם, אבל שניהם הגיעו לאותה המסקנא. הבאתי בהערה שם שהם ידעו רק ברכת בורא נפשות, ולא היו בקיאים בברכת המזון בע"פ. כאמור, דיברנו על כך בשיעור ההוא.

נחזור על התירוצים שוב. ישנו צד אחד שלא מוכרחים לאכול בדוקא מיני דגן. ואפילו אם נאמר שצריך להחמיר לאכול דוקא מיני דגן, בכל זאת אפשר לומר כי הדורה נחשב דגן, כיון שאצלם זהו הלחם העיקרי. הרי היה להם צד כזה, וכך הם נהגו בעבר. ואפילו שלמעשה הם לא פסקו כך, מכל מקום בצירוף שני הספקות, יש מקום להקל בזה.

אנחנו נסיים בזאת, אפילו שעוד המלאכה מרובה. לכל הפחות אמרנו כמה עניינים, כמעט מושלמים לפי מגמתם, ותקוותי היא שהדברים ברורים. בעז"ה נלך מחיל אל חיל, יראה אל אלהים בציון, אבי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור. פרטים בטלפון: 050-4140741. והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ב"ה כל משאלות ליבם לטובה. אבי"ר.

ובכן, חכמי תימן במחזו שרעב הביאו הוכחה למנהגם, ממש רבינו שתיקן ברכת הזן. כך כתבנו בבארות יצחק שם, כתבו הוכחה לזה ממה שאחז"ל שמשנה רבנו תיקן לישראל ברכת הזן, כשירד להם המן, הרי דכיון דזהו מזונם, מברכין עליו ברכהמ"ז.

רבי אברהם בן הרמב"ם התפעל מתשובתם. ובתשובת הר"א הנגיד שיבח סברת מי שטען כך, שזה מורה על זפותימח ובינה מעולה, אמנם להלכה למעשה אין זה נכון, כדמוכח בכרכות דף לז: כל שאינו לא מזי המינים וכו', פלוגתא דרבנן גמליאל וחכמים עיי"ש. וההלכה בפת דוחן בתחילה שהכל ובסוף בורא נפשות.

ומה שטענו מברכת הזן שתיקן משה על המן, כתב דיש לחלק בין אז שהיו שם כל ישראל, ולכך שייך שפיר לומר דזהו מזונם, משא"כ בנדון זה שאינו מזון אלא בארץ תימן בלבד. כל עם ישראל היו שם במדבר. נמצא שזה הוא הלחם של כולם. מחזו אחד לבד, רק השרעבים, שאוכלים רק את מיני הקטניות בתורת לחם, לא מסתבר שיברכו עליו ברכת המזון.

ועוד כתב דמה שאנו מברכין אינו משום שמשנה רבנו תיקן ברכת הזן בירידת המן, אלא מפני ציווי ה' ואכלת ושבעת וברכת וכו'. איננו מברכים בגלל תקנת משה רבינו, וממילא הם רוצים גם לברך ברכת הזן על המן. לא כך. אנחנו מברכים רק בגלל מה שכתוב אח"כ בפסוק [דברים ח', ח'], אֶרֶץ חֶטֶה וְשֹׁעֵרָה וגו'.

מעתה גם בענייננו מובן. אולי חכמי תימן בשרעב עשו ספק ספיקא. תחילה לקחו בחשבון את הצד כי גם הדורה נחשב לפת. והוסיפו צד נוסף, עפ"י הירושלמי, שאין חייבים לאכול פת. לכן הם סמכו להקל ביו"ט ראשון של סוכות לאכול ממיני הקטניות.

כמובן כל זאת דוקא אם הם אכן נהגו כך למעשה.